

Kazatel 4,4–6. Bláznova apologie, nebo Kazatelovo varování před nenasytností?

Dan Török

- Kaz 4,4 A vidím, že každá práce a každý úspěch je jen závistí
jednoho vůči druhému:
je to marnost a honba za větrem!
- Kaz 4,5 Blázen si založí paže a užívá se.
- Kaz 4,6 Lepší je hrst odpočinku
než dvě hrsti práce k honbě za větrem.¹

Čtvrtý až šestý verš 4. kapitoly knihy Kazatel představují místo inspirující k bohatství interpretací. Je šestý verš výrokem blázna z verše pátého a autor chtěl jeho zaznamenáním zdůraznit bláznivou lenost zmíněné postavy? Jde o slova samotného Kazatele tvořící protipól a dokreslení jeho výroku ve verši pátém – a verše jsou tedy „dvěma stranami téže mince“? Či spolu nesouvisí? Nebo slovy šestého verše Kazatel reaguje na z jeho pohledu nekorektní výrok, který zaznamenává ve verši předcházejícím? Či obsahem šestého verše vyvažuje dva protichůdné extrémy, které načrtl ve čtvrtém a pátém verši?

Kraličtí po vzoru Vulgáty text přeložili s vložením vysvětlujícího slova „říkaje“:

- Kaz 4,4 Nebo spatřil jsem všelikou práci a každé dobré dílo,
že jest k závistí jedněch druhým.
I to také jest marnost a trápení ducha.
- Kaz 4,5 blázen skládá své ruce, a jí maso své, *říkaje*:
- Kaz 4,6 lepší jest plná hrst s odpočínutím nežli přehrší plné
s prací a trápením ducha.

¹ Tak Jeruzalémská bible.

Mnozí současní odborníci s touto interpretací nesouhlasí,² ne ojedinele se však s kralickými shodují komentátoři starší – například Ibn Ezra³ či John Wesley, jenž ve svém komentáři vysvětluje, že slova šestého verše vyslovuje „lenoch, omlouvající svou zahálku tím, že jeho málo s klidem je lepší než velké bohatství vlastněné s velikými potížemi“.⁴

Další badatelé se vyvarovali jednoznačného rozhodnutí a načrtli možnosti dvě, mezi takové patří i Adam Clarke,⁵ u nějž lze předpokládat, že se s Wesleyho interpretací setkal, zřejmě jej však dostatečně nepřesvědčila. Výrok má být připsán buď bláznů, a v tom případě jde o dehonestaci práce (ať už z jakéhokoli důvodu), nebo Kazateli, a tudíž jde o názornou ukázkou toho, že člověk má znát míru a nemá se bezhlavě hnát za bohatstvím.

Mezi moderními biblisty je obvyklejší pohled, podle kterého výrok v šestém verši vyjadřuje Kazatelovo vlastní hledisko. Tento postoj však zastávali a poměrně obsáhle obhajovali již např. Jamieson, Fausset a Brown ve svých výkladových poznámkách. Vede je k tomu jejich vysvětlení „odpočnutí“, zmíněného v tomto verši, jako „psychického upokojení vyvěrajícího z čestné práce“.⁶ Začátek šestého verše tak pro ně představuje správnou střední cestu mezi extrémy zmíněnými předtím (pátý verš) a poté (druhá část šestého verše).

Krajní pozici svými vloženými slovy do překladu asi nejsrozumitelněji vyjádřil Robert Gordis, když text přeložil následovně:⁷

² Viz níže v textu.

³ Abraham Ibn Ezra, komentář na Kaz 4,6, viz Dirk U. ROTTZOLL (ed., transl. and comm.), *Abraham ibn Esras Kommentare zu den Büchern Kohelet, Ester und Rut*. Berlin: Walter De Gruyter, 1999, s. 100.

⁴ John WESLEY, *Wesley's Notes on the Bible*, Gran Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, s.d., s. 1599–1600.

⁵ Adam CLARKE, *The Holy Bible, Containing the Old and New Testament, Including the Marginal Readings and Parallel Texts*, sv. 3, New York: G. Lane & P. P. Sandford, 1843, s. 817. Clarke není jediným komentátorem s tímto postojem, obdobně se k pasáži vyjadřuje nedlouho před ním Gill, viz John GILL, „Commentary on Ecclesiastes 4,6,“ in týž, *An Exposition of the Old Testament* (6 sv., 1748–1763), <http://www.biblestudytools.com/commentaries/gills-exposition-of-the-bible/ecclesiastes-4-6.html> [cit. 26. 1. 2014].

⁶ Robert JAMIESON – Andrew R. FAUSSET – David BROWN, *A Commentary, Critical and Explanatory, on the Old and New Testaments*, sv. 1: *Old Testament*, Glasgow: William Collins, 1863, s. 415.

⁷ Robert GORDIS, *Koheleth – The Man and His World: A Study of Ecclesiastes*, New York: Schocken Books, 1968³, s. 160: I saw that all hard work and skill are merely one man's rivalry with his neighbour. This too is vanity and chasing of wind. Some men teach, „The fool folds his hands and thus destroys himself.“ But I declare: „Better a hand-

Kaz 4,4 Viděl jsem, že všechna tvrdá práce a (každá) dovednost jsou jen soupeřením člověka s jeho bližním.

I to je marnost a honba za větrem.

Kaz 4,5 Někteří učí: „Blázen skládá své ruce a tím se ničí.“

Kaz 4,6 Ale já tvrdím: „Lepší je hrst získaná s klidem než dvě plné hrsti nabyté pomocí námahy a honění se za větrem.“

Abychom se dobrali výkladu, který bude co možná nejvěrnější vlastnímu textu, musíme nejprve verše analyzovat a upřesnit význam jednotlivých slov a sousloví.

1. ANALÝZA POJMŮ A SLOVNÍCH SPOJENÍ

Nejprve se podívejme na výraz kralickými přeložený jako „přehršlí plné“ (מָלֵא חֲפָזִים) v šestém verši, než postoupíme ke komplikovanějším spojením. ČEP tato slova překládá jako „hrstě plné“, Bible 21 poeticky převádí na „náruč“, nejdoslovněji ale překládá ČSP a Jeruzalémská Bible, když obsahují výraz „dvě plné hrsti“.⁸ Nejde tedy, jak by se z ostatních překladů mohlo zdát, o „nesrovnatelně“ více – máme co do činění s násobkem, ale ne mnohonásobným.

Výrok „skládá ruce své“ (חָבַק אֶת־יָדָיו) ve verši pátém je možné přeložit jako „skládá své ruce v klín“ (ČSP, ČEP). Sloveso חָבַק ale znamená i v Qalu primárně objímat.⁹ Blázen, podle Kazatele, objímá své ruce – drží a svírá vlastní ruce: založí je (tak JBCZ) v jasném gestu odmítnutí pracovat. Nejde o rozhodnutí zvnějšku, blázen pracovat nechce a dává na odiv svůj odpor k práci. Není tomu tak, že by toužil pracovat, bylo mu v tom zabráněno a on v jakémsi projevu zklamání nad tím „složil své ruce“.

Verš pátý nám předkládá, že blázen jí „své maso“ (וְחֵסֶה בָּסָרָא). To někteří interpreti dosti strojeně chápou jako maso zvířete, které tento blázen

ful acquired with ease than two hands full gained through toil and chasing after the wind.“

⁸ Jde o obdobu aramejského výrazu, znamenajícího také „plná dlaň“, viz Choon-Leong SEOW, *Ecclesiastes: A New Translation with Introduction and Commentary*, New York: Doubleday, 1997, s. 179.

⁹ Srov. 2 Král 4,16 a Kaz 3,5.

vlastní a kterému by tím pádem náleželo označení „jeho maso“. ¹⁰ Verš by v tom případě odhaloval, že i blázen přes svou lenost stále má, co jíst, ¹¹ což by v pohledu exegetů, kteří volí tento výklad, mělo podtrhovat Kazatelovu myšlenku marnosti námahy. ¹² Kromě toho, že takováto relativizace lenosti i bláznovství ¹³ nemá v Písmu (ani v knize Kazatel) obdoby a zjevně odporuje ostatním biblickým místům, je vhodné přednést i další protidůkazy. Přímě v knize Kazatel slovo *אֵרָא* vždy značí tělo, nikoli maso či jídlo. A nikde v Písmu není k tomuto slovu připojen zájmenný sufix, pokud se mluví o jídle. Ve všech takovýchto případech je řeč o těle či části těla. ¹⁴ Smysl výrazu v Kaz 4,5 je zřetelně odlišný: jde o bláznovo vlastní tělo.

Problematické vyjádření představuje i „plná hrst s odpočínutím“ (*מְלֵא כַף הַרְחָה*) v šestém verši. Spojení totiž lze přeložit dvěma způsoby. Buď tak jako kraličtí (a také např. VUL): „plná hrst s odpočínutím“, nebo jako ČEP, ČSP i JBCZ (a také např. LXX): „hrst plná odpočinutí“. Stejně tak „dvě hrsti plné s prací a trápením ducha“ (*רִיחַ מְלֵא חֲתָנִים עִמָּל וְרָעוּת*), resp. „dvě hrsti plné práce a trápení ducha“. Přidání předložky „s“ ale poměrně vhodně vyjadřuje smysl slov, která by důsledně doslovně byla přeložena bez této předložky. Je to patrné i z českých slov – pokud by skutečně mělo jít o porovnání: hrst odpočinku vs. dvě hrsti námahy a trápení ducha, tak se téměř nabízí otázka, proč by něco tak očividného autor psal. ¹⁵ Mnoho komentátorů ¹⁶ se proto přiklání k variantě, že jde o adverbialní akuzativ a že význam sousloví lze nejlépe vyjádřit s použitím spojky „s“. Někteří badatelé se však přikláníjí ke čtení „hrst klidu“ a „dvě

¹⁰ Norbert LOHFINK, *Kohelet*, Die Neue Echter Bibel: Kommentar zum Alten Testament mit der Einheitsübersetzung, Lfg. 1, Würzburg: Echter, 1993⁴, s. 36–37; Christian David GINSBURG, *Coheleth*, Commonly Called The book of Ecclesiastes: Translated from the Original Hebrew, with a Commentary, Historical and Critical, London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1861, s. 324–325.

¹¹ Toto vysvětlení navrhuje např. Roland E. MURPHY, *Ecclesiastes*, Word Biblical Commentary 23A, Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1992, s. 31.

¹² Odporuje to však např. Př 30,22b.

¹³ Srov. argument J. Crenshawa, který považuje překlad jako „jeho jídlo“ pro samotné slovo vhodný, ale vzhledem ke kontextu nepoužitelný – byla by zmíněná osoba stále ještě bláznem, když by i přes svou lenost měla dostatek? Viz James L. CRENSHAW, *Ecclesiastes*, Philadelphia: Westminster Press, 1987, s. 109.

¹⁴ Viz SEOW, *Ecclesiastes*, s. 179.

¹⁵ Na zbytečnost takového přísloví upozorňuje SEOW, tamtéž.

¹⁶ Např. SEOW, tamtéž; MURPHY, *Ecclesiastes*, s. 31; nebo Ludger SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER, *Kohelet*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2004, s. 290.

hrsti námahy“.¹⁷ Nejsilnější argument pro tento výklad přinesl Thomas Krüger: použití adverbialního akuzativu je problematické, neboť šestý verš neobsahuje sloveso.¹⁸ Má se proto jednat o slova vyjadřující „míru a obsah“ v apozicičním vztahu.¹⁹ Tomu však odporuje skutečnost, že odpočinek nelze měřit v „hrstech“.²⁰ Navíc použití adverbialního akuzativu je Krügerovým argumentem pouze zpochybněno, nikoli vyvráceno. Ostatně, nepřesvědčivé zůstává i vysvětlení, pokud se vůbec badatelé obtěžují jej předložit, proč by autor psal tak očividné přísloví. Očividné tím spíše, když je pro práci použit tak zřetelně negativní výraz (viz níže) – přísloví by tak bylo asi na podobné úrovni jako srovnání „lepší je trochu štěstí než spousta neštěstí“. Proto můžeme uzavřít: verš neporovnává trochu odpočinku s množstvím námahy, ale hrst, resp. dvě hrsti nabyté s odpočínutím, resp. s námahou a trápením ducha. To také lépe zapadá do kontextu, ke zmínce o závisti ve čtvrtém verši. I tak ale autorův důraz nespočívá na srovnání množství (jedna hrst vs. dvě hrsti), ale na porovnání drobného množství nabytého v klidu proti o něco většímu množství nabytému v námaze a s trápením ducha.

Slova, na kterých se nám již začne „lámat“ chápání rozebíraných veršů, nacházíme v šestém verši v označeních využitých k vyjádření stavu, resp. aktivity, se kterou jsou hrsti naplněny: První se v toku textu nachází termín, který české překlady obsahují buď jako „odpočinek“ (BK, ČEP, JBCZ), nebo jako „klid“ (B21, ČSP). Jedná se o hebrejský výraz נָחָה. Ten má aramejský původ ve slově נָחָה, které znamená „sestoupit“. Nejblíže tomuto původnímu významu je využití slova v Iz 30,30: Hospodin ukáže svou „dopadající“ (ČEP) paži. Tedy: Bůh ukáže svou ruku, pohybující se směrem dolů. Slovo tvořené radikály נָחָה získávalo postupně nové, resp. další významy. Postup přeznačování je logický. Pro naše účely nyní není podstatné, jestli v době sepsání chronologicky nejstaršího biblického textu, ve kterém se objevuje, mělo již všechny, nebo dosud pouze některý z významů. Důležitější je logika postupného přeznačování,

¹⁷ Např. Kathleen A. FARMER, *Who Knows What is Good?: A Commentary on the Books of Proverbs and Ecclesiastes*, Grand Rapids: WM. B. Eerdmans Publ. Co., 1991, s. 164; nebo také Evagrius z Pontu, viz J. Robert WRIGHT (ed.), *Proverbs, Ecclesiastes, Song of Solomon*, *Ancient Christian Commentary on Scripture: Old Testament IX*, Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2005, s. 236.

¹⁸ Thomas KRÜGER, *Qoheleth*, Minneapolis: Fortress Press, 2004, s. 83.

¹⁹ Antoon SCHOORS, *The Preacher Sought to Find Pleasing Words: A Study of the Language of Qoheleth*, Leuven: Peeters Publishers, 1992, s. 120–121 a 190.

²⁰ SEOW, *Ecclesiastes*, s. 179.

rekonstruovatelná z původního aramejského významu a významových odstínů v biblickém použití. Od „sestoupení“ je pochopitelný krok k sestoupení ze života do smrti, tedy k použití slova pro vyjádření smrti. Tak výraz používá Job 17,16: sestoupíme, odpočineme v prachu – zemřeme. Užití k vyjádření smrti nám ozřejmuje klid z tohoto sestoupení plynoucí – další významový posun, kterým slovo prošlo. Jde o klid od něčeho (resp. všeho), nerušenost. Př 29,9 tvrdí, že moudrý muž, který se soudí s bláznem, nemá klid – spor ho nenechává klidným, nerušeným bláznivostí bláznových neustávajících argumentů. A v Job 36,16 zaznívá, že Bůh souženého vytrhuje a dává mu klidný, soužením nenarušovaný stůl. Nejlépe je tento význam patrný v Kaz 6,5, kde se o zemřelém plodu říká, že má větší klid než člověk zmíněný v předcházejících verších. Stejně jako smrt neznamená pouze nerušenost, klid od soužení spojených s životem, nýbrž zároveň ne-aktivitu, obsahuje i námi rozebírané slovo prvek nehybnosti, ne-aktivity. To je zřejmé z Iz 30,15 a Kaz 9,17. Zde se upřednostňuje klidné, tiché vyslechnutí slov moudrých před křikem bláznů. Z biblického použití slova vidíme zcela logický vývoj významu výrazu 𐤒𐤍 od původního „sestoupení“ přes „smrt“ k stavu nerušenosti a ne-aktivity.

Jak již bylo zmíněno, Jamieson-Fausset-Brown ve svém komentáři tvrdí, že jde o „psychické upokojení vyvěrající z poctivé práce“.²¹ Franz Delitzsch, jejich současník, píše, že zmíněný klid nemá nic společného s leností.²² Z moderních badatelů např. Choon-Leong Seow přímo popírá souvislost samotného výrazu s předchozím veršem a tvrdí, že jde spíše o „utišení a pokoj“,²³ nepředkládá však žádné zásadní argumenty pro své tvrzení. Bez potřeby podrobněji zdůvodnit své přesvědčení se ke stejnému závěru hlásí i další komentátoři.²⁴ Je zřejmé, že ohodnocení „klidu“ vyjádřeného slovem 𐤒𐤍 není v biblickém použití automaticky negativní, naopak na mnoha místech zřetelně pozorujeme hodnocení pozitivní. V kontextu rozebírání práce a v souvislosti se „založením rukou“ v předchozím verši se ale přímo vtírají pochybnosti nad pozitivitou

²¹ Viz pozn. 6.

²² Franz DELITZSCH, *Commentary on the Song of Songs and Ecclesiastes*, Edinburgh: T. & T. Clark, 1891, s. 275.

²³ SEOW, *Ecclesiastes*, s. 179.

²⁴ Viz např. *The Seventh-day Adventist Bible Commentary*, vol. 3. Washington D. C.: Review and Herald Publishing Association, 1954, s. 1078; nebo KRÜGER, *Qoheleth*, s. 97.

nerušenosti a ne-aktivity, a to dokonce i přes lákavé nabízející se konotace se sobotním přikázáním.²⁵

Dalším důležitým termínem v šestém verši je výraz *מַעֲמָל*, překládáný jako „práce“ (BK a JBCZ), „námaha“ (ČSP a B21) nebo „pachtění se“ (ČEP). I z předložených překladů cítíme onen negativní nádech. Ten ještě umocňují další příklady použití slova v Písmu. Ve zdaleka ne nejvíce negativním odstínu svého významu se slovo objevuje v Job 5,6 nebo v Kaz 1,3 jako „(bídne) namáhání se“. Běžné se však setkáme i s užitím, ze kterého číší ještě negativnější hodnocení. V Gn 41,51 Josef tímto slovem očividně myslí utrpení, otročinu, zneuctění a zneužívání, kterého se mu dostalo v jeho dosavadním životě. V Dt 26,7 jednoznačně odkazuje na otrockou práci, na kterou byli Izraelité využíváni. A podobně je např. v Sd 10,16 míněno utrpení, zotročování, práce, prováděná ve prospěch a z donucení utlačovatelů, kteří v té době Izrael utiskovali. Pro shrnutí: analyzovaný termín obsahuje negativní konotace.²⁶ Slovo může také vyjadřovat nejen situaci, kdy jsem zotročen a vykořisťován, ale i to, že někoho vykořisťuji, zneužívám.²⁷ Tento významový odstín slova nám nabízí možnost souvislosti s prvním veršem kapitoly (Kaz 4,1), kde je také řeč o utiskování a utlačování.

Použité slovo ale nemusí mít absolutně negativní význam. Verš Kaz 4,4 jej používá ve spojení s „úspěšným dílem“ (*כְּשֵׁרוֹן הַמַּעֲשֵׂה*) – přičemž sděluje, že to doslova „je závistí člověka vůči jeho bližnímu“ (*הָיָא קְנָאִיתֵי אִישׁ מֵרֵעֵהוּ*), tedy objektem závisti jednoho vůči druhému. Také z dalších případů (např. Kaz 5,18) vidíme, že ani souvislost s nějakým pozitivním aspektem zcela nepřehlušuje negativní nádech. Proto za nejlepší překlad výrazu považuji „namáhání se“, případně s upřesněním „bídne“.

Zbývá nám ještě sousloví *רָעוּת רִיחַ*, které se z biblických knih nachází pouze v knize Kazatel.²⁸ To jistě lze přeložit i jako „trápení ducha“ (BK), případně „namáhání ducha“, za vhodnější však považuji „honba za větrem“ (ČEP, ČSP, B21 i JBCZ), neboť jde o idiom srozumitelný a prakticky identický i v češtině, znamenající marnou snahu – podobně jako

²⁵ Kterých si všímá např. William P. Brown, *Ecclesiastes*, Louisville, Kentucky: John Knox Press, 2000, s. 50.

²⁶ *The New Interpreter's Bible*, sv. V: *Introduction to Wisdom literature*. Nashville: Abingdon Press, 1997, s. 281.

²⁷ Žl 10,7–10, podobně Žl 7,17, Job 4,8 nebo Iz 59,4.

²⁸ Kaz 1,14, 2,11, 2,17, 2,26, 4,4, 4,6 a 6,9.

slovo často se objevující v jeho společnosti, překládané jako „marnost“ (הֶבֶל). To označuje něco pomíjivého, prchavého, co hned zmizí a nezanechá trvalé následky.²⁹ Pro zachování poetického vyjadřování by se tak hodilo vyjádření „pára (nad hrncem)“.

Pokud si shrneme dosavadní poznatky, vyvstane nám následující podoba pátého a šestého verše čtvrté kapitoly knihy Kazatel, kterými jsme se dosud zaobírali:

- Kaz 4,5 blázen založí své ruce (*odmítá pracovat*) a jí své tělo
 Kaz 4,6 lepší je plná hrst v klidu (*nerušeně a bez vyvíjení aktivity*)
 než dvě plné hrsti s (*bídňým*) namáháním se (*lotročením*)
 a (*marným*) honěním se za větrem

Podívejme se ještě na výrok „jí své tělo“ (אָכַל אֶת־בָּשָׂרוֹ) v pátém verši. Nabízí se pro něj totiž množství interpretací. Zcela doslovně by slova odkazovala na auto-kanibalismus, to ale příliš nedává smysl. Vždyť který člověk by proto, aby nemusel pracovat, raději jedl sám sebe? A také ve spektru biblických příběhů nacházíme zmínky o tom, že v naprosto katastrofální situaci lidé pojídali i své vlastní děti,³⁰ ale logicky ne sami sebe. Pokud bychom chtěli zůstat co nejbližší aktu jedení, bylo by možné text přeložit jako „umírá hladu“, hladoví, nemá, co by jedl – čímž „ubývá“ jeho vlastní tělo.³¹ Nejedením „pojídá“ své vlastní tělo. Nejčastější výklad chápe auto-kanibalismus jako obraz ukazující na sebedestrukci.³² To lze vyjádřit překladem „ničí sám sebe“, který můžeme podpořit i dalšími biblickými místy. Např. v Mich 3,3 se nachází zmínka o tom, že přední Izraelité vykořisťují, utlačují, „sdírají s kůže“ běžné Izraelity, a je použito také obratu „pojídají jejich tělo“. Podle Rolanda Murphyho však neexistuje paralela pro „užírání“ sebe sama.³³ Nejbližší příbuzná místa, Mich 3,3 i Žl 27,2, skutečně zmiňují jen „užírání“ druhých. Při udrže-

²⁹ To automaticky nemusí znamenat zcela negativní hodnocení, pomíjivost či prchavost samozřejmě není zrovna ideální vlastnost, není však nutné se ve všech případech použít slova rovnou obracet k silnějším výrazům jako „zbytečný“ (*The New Interpreter's Bible*, s. 280; v tomto komentáři však jako vlastní význam pojmu navržen překlad „prchavý“), „absurdní“ ve smyslu iracionální (Michael V. Fox, „The Meaning of Hebel,” *JBL* 105 [1986]: 413), nebo „absurdní“ ve smyslu nepochopitelný (MURPHY, *Ecclesiastes*, s. LXX).

³⁰ Viz 2 Král 6,28–29.

³¹ Tento výklad shrnují *Apoštolské konstituce* 2,2,4 přímočarým spojením, podle které je lenost matkou hladomoru, viz WRIGHT (ed.), *Proverbs, Ecclesiastes, Song of Solomon*, s. 235.

³² Např. SEOW, *Ecclesiastes*, s. 179.

³³ MURPHY, *Ecclesiastes*, s. 31.

ní chápání „jedení“ jako „ničení“ proto můžeme zkusit pokračovat dále k mírně přenesenému významu, totiž že tento blázen „sžírá, ničí svou rodinu“³⁴ – legitimnímu, pokud budeme chápat pod termínem נֶפֶשׁ n- jen maso či tělo, ale i rodinu, příbuzenský vztah. To lze podpořit např. veršem Gn 37,27, ve kterém bratři o Josefovi tvrdí, že je jejich bratrem, jejich tělem. Jelikož se kniha Kazatel ve svém použití hebrejštiny očividně nevyhýbá idiomům,³⁵ můžeme tímto způsobem chápat i toto sousloví. V takovém případě se však nabízí ještě jedna vhodnější varianta: blázen se užívá svou závistí,³⁶ což představuje opět i v češtině pochopitelný idiom.

2. ANALÝZA KONTEXTU A SOUVISLOSTÍ MEZI VERŠI

K tomu, abychom rozhodli, jaký význam má text šestého verše a „kdo ho pronáší“, je potřeba se podívat také na kontext, do kterého probírané verše patří. V tom nám pomohou obraty, které vyznačují hranice jednotlivých pasáží uvnitř struktury textu. Jednoznačný dělicí bod představuje opakované použití sousloví „obrátil jsem se a viděl“ (וַיִּשְׁבֹּרְתִי אֲנִי וְאֶרְאֶה) i „slabší“ vyjádření „a viděl jsem“ (וַיִּרְאֵהוּ יֵשׁוּעַ), objevující se v blízkém okolí našich veršů v Kaz 3,10, 16, (22) a 4,4, (15). V případě veršů Kaz 3,22 a 4,15 se obrat objevuje oslaben o zdůraznění osobním zájmenem. Z toho vyplývá nejbližší kontext probíraných veršů tvořený navíc čtvrtým veršem: Kaz 4,4–6.³⁷

Pokud se tážeme po vztahu mezi čtvrtým, pátým a šestým veršem čtvrté kapitoly, nesmíme opominout odborné názory na původ jednotlivých veršů. V případě čtvrtého verše badatelé obvykle původ od samotného autora knihy Kazatel nezpochybňují. Pátý a šestý verš jsou často chápány jako citace,³⁸ použité samotným Kazatelem či doplněné pozdě-

³⁴ Srov. např. *The Seventh-day Adventist Bible Commentary*, sv. 3, s. 1078.

³⁵ Viz např. „honba za větrem“.

³⁶ Srov. STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE, *Výklady ke Starému zákonu*, díl 3: *Knihy naučné: Jób až Píseň písní*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 716.

³⁷ Srov. také Tremper LONGMAN III, *The Book of Ecclesiastes*. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1998, s. 136–138.

³⁸ Podle Jamese L. Crenshaw je citací pouze verš šestý, který považuje za starověký aforismus obohacený Kazatelem o „honbu za větrem“, viz CRENSHAW, *Ecclesiastes*, s. 109. Kathleen A. Farmerová naopak považuje za citaci pouze verš pátý, domněle tradiční přísloví, využitě buď glosátorem, nebo samotným kazatelem, viz FARMER, *Who Knows*

ším glosátorem, přičemž k druhé variantě se někteří přiklánějí pro domnělé narušení harmonie kontextu.³⁹ Nesoulad mezi jednotlivými verši vyzorovali i ti, kdo považují některý z veršů za pozdější korekci problematického vyznění Kazatelových slov.⁴⁰ Pocit nesouladu či narušené harmonie kontextu však může být nejen dokladem interpolace, ale také badatelova neporozumění originálnímu Kazatelovu sdělení, přičemž důkazní břemeno by vždy mělo být na straně představitele interpolační teorie. Tím spíše, když někteří komentátoři domnělou rozpornost textu vyvracejí, argumentaci považují za koherentní a v textu samém nespatřují žádné náznaky, na základě kterých by bylo možné dokázat, že v pátém a šestém verši nepředkládá Kazatel svůj vlastní názor.⁴¹ Proto považují za korektnější řešení hledat jednotné Kazatelovo sdělení, nikoli si výklad zlehčovat nepodloženými domněnkami o interpolaci. Proto je nutné se krátce věnovat i samotnému čtvrtému verši.

Ten bývá přeložen v zásadě dvojím způsobem. Z českých překladů podává problematickou část verše s odlišným výrazivem, ale shodnou interpretací B21 a ČSP: „všechno pachtění a snaha o úspěch pramení z lidské závisti vůči bližnímu“ (B21). Jinou interpretaci předkládá BK: „všelikou práci a každé dobré dílo, že jest k závisti jedněch druhým“. Doslovně překládá tento text JBCZ: „každý úspěch a každá práce je jen žárlivostí jednoho vůči druhému“. Hebrejský text poukazuje, že náma-ha, resp. úspěch je objektem žárlivosti mezi lidmi. Vyjádření „že ona (úspěšná práce) je žárlivostí mezi lidmi“ (כִּי הִיא קִנְאָת־אִישׁ מִרֵּעֵהוּ) by sice teoreticky mohlo ukazovat na úspěšnost zapříčiněnou žárlivostí,⁴² ale

What is Good?, s. 164. Oba verše vnímá jako citaci např. Franz J. BACKHAUS, *Denn Zeit und Zufall trifft sie alle*, Berlin: Hain, 1993, s. 58–60; nebo MURPHY, *Ecclesiastes*, s. 32.

³⁹ Tak George A. Barton o pátém verši (verš šestý považuje za citaci využitou samotným Kazatelem, protože harmonii kontextu nenarušuje), viz George Aaron BARTON, *The Book of Ecclesiastes: A Critical and Exegetical Commentary*, Edinburgh: T&T Clark, 1980, s. 115.

⁴⁰ Např. Aarre Lauha v případě pátého verše, viz Aarre LAUHA, *Kohelet*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1978, s. 84n.

⁴¹ Viz SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER, *Kohelet*, s. 295.

⁴² Tak např. BROWN, *Ecclesiastes*, s. 49; CRENSHAW, *Ecclesiastes*, s. 107; nebo BARTON, *The Book of Ecclesiastes*, s. 114. STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE PŘI SYNODNÍ RADĚ ČCE, *Starý zákon: Překlad s výkladem*, díl 10: *Prísloví, Kazatel, Píseň*. Praha: Kalich, 1979, s. 201, se přiklání ke kompromisnímu řešení: řevnivost, žárlení a závist jsou výsledkem práce i hnací silou lidské podnikavosti. Choon-Leong Seow považuje otázku příčiny a následku v tomto případě za gramaticky nejasnou, viz SEOW, *Ecclesiastes*, s. 179. Doslovnému znění („veškerá náma-ha“) se příliš vzdaluje i řešení Krügerovo, když považuje práci za pochybnou či problematickou proto a do takové míry, jak je motivována

i z hlediska celku biblické zvěsti konzistentnější⁴³ překlad odhaluje, že k úspěchu přísluší žárlivost okolí, žárlivost je vyvolána úspěchem.

Zopakujme si tedy možnosti chápání kontextu Kaz 4,4–6. Podle první varianty je šestý verš samotným Kazatelovým řešením,⁴⁴ moudrým závěrem výroku. Bláznem je i ten, kdo pracuje příliš, i ten, kdo pracovat odmítá.⁴⁵ Východiskem z obou extrémů je právě šestý verš,⁴⁶ zlatá střední cesta⁴⁷ umírněnosti,⁴⁸ vyváženosti práce a odpočinku.⁴⁹ Negativní souvislosti práce není možné korigovat nicneděláním, ale umírněnou prací. Pozměněná obdoba této varianty se nabízí v názoru, podle kterého je pátý verš cizím chybným tvrzením, které Kazatel předkládá, aby jej svým vlastním řešením vyvrátil ve verši šestém.⁵⁰ Obě obdoby první varianty však nemístně zmírňují platnost čtvrtého verše (*veškerá* námaha vede k žárlivosti, nejen ta bez odpočinku), chápou slovo חנן jako jednoznačně pozitivní (i přes blízkou přítomnost nicnedělajícího blázna) a pomíjejí nosný motiv závislosti či žárlivosti.

Druhá varianta se skrývá v chápání pátého i šestého verše jako dvou předložených extrémů, přičemž ani jeden z nich není dle Kazatele tím neomylným principem pro lidské jednání⁵¹ – správně se mají lidé takřkajíc „trefit doprostřed“ mezi ně. Nabízená střední cesta (mezi pátým a šestým veršem) – píle s odpočinkem – se však až příliš blíží závěrům, které přinášejí zastánci první varianty (a tedy samotnému šestému verši), což poněkud zpochybňuje potřebu vnímat Kazatele jako nesouhlasícího s pátým i šestým veršem. Navíc je zřejmé, že tato varianta se až

závislosti a žárlivosti (KRÜGER, *Qoheleth*, s. 97), vždyť Kazatel použitím slova „veškerá“ sděluje „univerzální poznání“, platné vždy a všude (*The New Interpreter's Bible*, s. 278).

⁴³ Překlad, který odhaluje úspěch jako výsledek žárlivosti, je lákavý pro odsudek hromadění bohatství a zdůraznění ctnosti chudoby – chápání každého pracovního úspěchu, prosperity apod. jako výsledku zlé žárlivosti však koliduje s Božím požehnáním (srov. např. Dt 28,1nn), zejména zaslíbením Božího požehnání „práce lidských rukou“ (např. Dt 24,19 nebo Job 1,10).

⁴⁴ Z určitého pohledu syntezí předchozí teze (verš čtvrtý) a antiteze (verš pátý).

⁴⁵ FARMER, *Who Knows What is Good?*, s. 164.

⁴⁶ BROWN, *Ecclesiastes*, s. 50.

⁴⁷ Robert DAVIDSON, *Ecclesiastes and the Song of Solomon*, Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1986, s. 28n; SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER, *Kohelet*, s. 295.

⁴⁸ Ellen F. Davisová shrnuje text do sdělení, podle kterého je marné pracovat více, než člověk potřebuje, viz Ellen F. DAVIS, *Proverbs, Ecclesiastes, and the Song of Songs*, Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2000, s. 190.

⁴⁹ KRÜGER, *Qoheleth*, s. 97.

⁵⁰ Tak GORDIS, *Koheleth*, s. 160.

⁵¹ MURPHY, *Ecclesiastes*, s. 32, 38 a 39.

příliš zakládá na nedostatečně dokázaném předpokladu, že oba verše obsahují citaci tradičních přísloví.

Třetí variantu představuje interpretace šestého verše jako výroku blázna z verše pátého. Po vzoru Vulgáty, Ibn Ezry,⁵² resp. kralických bychom tak mohli před šestý verš dodat „říkaje“. Námitku, že tak dochází k rozporu s obdobnými výroky v Písmu,⁵³ jednoduše vyvrátí poukázání na negativní význam slova נחנ na tomto místě. A argument, že metrum vylučuje, aby byl verš šestý součástí citace obsažené ve verši pátém,⁵⁴ je závislý na předpokladu, že jde o citaci, ne o Kazatelova vlastní slova. Otázkou zůstává, jaké jednotné sdělení Kazatel tím, že vkládá slova šestého verše do úst bláznovi, předkládá.

Již jsem zmínil možný překlad sousloví „jí maso své“ v pátém verši jako „užírá se (závistí)“. Ten se nám nyní připomíná v rozpoznané spojitosti s veršem čtvrtým a šestým. Kontext se stává rozhodujícím argumentem. Jako hlavní téma celého krátkého oddílu rozeznáváme nikoli otázku, zda pracovat pilněji, či s větším odpočinkem, ale problematiku závisti, žárlivosti. Ostatně, i předchozí (Kaz 4,1–3) a následující (Kaz 4,7–12) krátký oddíl nemají jako klíčové téma samotnou práci, ale její souvislosti, okolnosti a důsledky. Naše probíraná pasáž tak velmi dobře zapadá i do širšího kontextu: závist a žárlivost, o které je zde řeč, ruší vzájemnou solidaritu, jejíž nedostatek je konstatován v Kaz 4,1 a jejíž dostatek je ukázán jako výrazné positivum např. v Kaz 4,12,⁵⁵ kde je patrná také přímá souvislost s Kaz 4,1.

Zmínky o práci, která způsobuje závist, a o bláznově užírání se závistí nás vedou k očekávání projevu této závisti. Právě informace o bláznově závistí je spojujícím článkem mezi pátým a šestým veršem – blázen se užírá závistí, jejíž názorná ukázka následuje. Šestý verš je proto zároveň bláznovou apologií vlastní nečinnosti i projevem jeho závisti.⁵⁶

⁵² Viz. pozn. 3.

⁵³ Např. prý s Př 15,16, viz STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE PŘI SYNODNÍ RADĚ ČCE, *Starý zákon: Překlad s výkladem*, díl 10, s. 202.

⁵⁴ LAUHA, *Kohelet*, s. 85.

⁵⁵ Tak ostatně i KRÜGER, *Qoheleth*, s. 96.

⁵⁶ Což se vůbec nevylučuje, srov. např. známá Ezopova bajka liška a hrozny.

3. ZÁVĚR

Verše Kaz 4,4–6 neukazují, jak je námaha a úspěšná práce marná kvůli cizí žárlivosti, což by nedávalo smysl vzhledem k označení nepracujícího jako „blázna“, které neponechává prostor pro pozitivní interpretaci.⁵⁷ Jiný argument pro marnost práce (kromě žárlivosti, kterou způsobuje) však v probíraných verších nenacházíme a interpretace *těchto veršů* jako zpochybňujících přílišné zaměstnání prací je proto neopodstatněná.

Ostatně, i při čtení Kaz 4,4–6 se nám stále ozývá otázka, kterou Kazatel položil již dříve: „Jaký užitek má ten, kdo pracuje, z toho, při čem se namáhá?“⁵⁸ A v důsledku jedinou pozitivní odpověď v jeho slovech představuje: může jíst, pít a radovat se z užívání toho, při čem se namáhá.⁵⁹

Pasáž, které se na těchto stránkách věnuji, neodpovídá na otázku, jestli pracovat, nebo nikoli – obdobně jako Kaz 4,1–3 neřeší, jestli se narodit, nebo nikoli, což by bylo samozřejmě absurdní. Nevytváří ani pozitivní sdělení o tom, jak správně pracovat. Prostě ukazuje realitu: svou práci se člověk druhým nezavděčí, vždy se najde někdo, kdo mu bude jeho úspěchy závidět, a přitom bláznivě odmítat vynaložit obdobné úsilí.

Verše Kaz 4,4–6 by tak mohly být přeloženy následovně:

Kaz 4,4 A viděl jsem, že veškerá námaha a úspěšné dílo jsou *objektem* závidí člověka vůči jeho bližnímu.

Také to je *jen* pára (*nad hrncem*) a honba za větrem.

Kaz 4,5 Blázen založí své ruce (= *odmítá pracovat*) a užívá se *závistí*, říká:

Kaz 4,6 „Lepší je plná hrst v klidu (= *nerušeně a bez vyvíjení aktivity*) než dvě plné hrsti s otročením a (*marným*) honěním se za větrem.“

⁵⁷ LONGMAN III, *The book of Ecclesiastes*, s. 138.

⁵⁸ Kaz 3,9 (ČSP).

⁵⁹ Srov. Kaz 5,18n.

Ecclesiastes 4:4–6. The Fool's apology or the Preacher's warning against greediness?

Key words: Ecclesiastes; envy; jealousy; work; laziness

Abstract: In this paper I deal with the fourth, fifth and sixth verses of Ecclesiastes chapter 4, whose unclear connection has led to a variety of different interpretations. I initially show how some of the existing interpretations and translations illustrate a possible range of exegesis. I consequently analyse single words or collocations and, if necessary, track the probable development of the meaning of the mentioned word in the biblical texts. In conclusion, I also examine the context. By these means, I seek out a convincing exposition of these biblical verses.

Mgr. Dan Török
Eliášova 24
Praha 6
160 00